

GAZZE TRAJEDİSİ: SORUMLULUK VE KAVRAMLARIN HAKLILAŞTIRMA İŞLEVİ

Davut Ateş*

Özet: 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik saldırısı, bir insanlık trajedisi ortaya çıkarmıştır. Çatışmanın bir tarafında Gazze'yi 2007 yılından beri kontrol altında tutan Hamas, diğer tarafında ise İsrail yer almıştır. Hamas-İsrail çatışmasında tarafların kendi konumlarını uluslararası ilişkilerdeki bir kısım kavramlarla haklılaştırma yoluna gittiği gözlenmiştir. İsrail'in nefs-i mudafaa hakkı çerçevesinde hareket ettiği, Hamas'ın da İsrail işgaline karşı direniş sergilediği ifade edilmiştir. Tarafların bu girişiminin en önemli nedenlerinden biri, çatışma öncesinde, sırasında ve sonrasında ortaya çıkan trajedinin sorumluluğunu üstlenmek istememeleridir. Bu amaç, tarafların içinde buldukları konumun bir gereğidir. Diğer yandan, taraflarca kullanılan bazı kavramların genel olarak uluslararası ilişkilerde özelde ise uluslararası hukukta ne anlama geldiğinin açıklığa kavuşturulması, İsrail ve Hamas'ın Gazze krizinde sahip olduğu sorumluluk paylarının belirlenmesine yardımcı olabilecektir. Bu çerçevede çalışmada, devlet, savaş, işgal, terör, direniş, nefs-i mudafaa, temsil ve uluslararası yükümlülükler gibi kavramlar Gazze bağlamında yorumlanmış ve meydana gelen krizin sorumluluğunun daha çok İsrail tarafında olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gazze, İsrail, Hamas, Filistin, Uluslararası Hukuk.

GAZZA TRAGEDY: RESPONSIBILITY AND JUSTIFICATORY FUNCTION OF CONCEPTS

Abstract: Israeli assault on Gaza between December 27, 2008 and January 18, 2009 has created a humanitarian tragedy. On the one side of the conflict Hamas took place which has been controlling Gaza since 2007, the other side was Israel. It has been observed that the parties in Hamas-Israel clash tended to justify their position by using some concepts of international relations. It has been commonly stated that Israel acted as a requirement of self-defence and Hamas demonstrated resistance against Israeli occupation. One of the most important reason for this act of the parties was that they did not want to undertake the responsibility of the tragedy before, during and after the confrontation. This goal is a necessity of their position in the context. Nevertheless, clarification of these concepts used by the parties in international relations in general and in international law in particular could help to determine the share of the responsibilities of Israel and Hamas in Gaza crisis. Within this framework in this essay, some concepts like state, war, occupation, terror, resistance, self-defense, delegation and international obligations are assessed in the context of Gaza and it is claimed that Israel is more responsible for the recent crisis.

Keywords: Gaza, Israel, Hamas, Palestine, International Law.

* Dr., Dış Ticaret Müsteşarlığı. atesdavut@yahoo.com

1. GİRİŞ

İsrail genel olarak işgal altındaki topraklarda (İAT) özel olarak da son dönemde Gazze Şeridi'nde yürüttüğü askeri operasyonlarını sürekli biçimde nefis-i mudafaa (self-defense) olarak sunmaktadır. Buna göre, bir terör örgütü olan Hamas (Harake al-Mukaveme al-Islamiyye, İsamî Direniş Hareketi) İsrail yerleşim birimlerine roketli saldırılarda bulunmakta, İsrail vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini tehdit etmektedir. Böyle bir durum karşısında İsrail kendisine saldırılan herhangi bir devletin vereceği en doğal tepkilerden birini vermekte ve saldırının kaynaklandığı bölgeye yönelik savunma amaçlı karşı-saldırıları düzenlemektedir (Haaretz Isrel News, 2008b). Bu argüman içerisinde, İsrail'in Gazze'den 2005 yılında çekilmiş olması ve Gazze'nin artık İsrail işgali altındaki bir toprak olmadığı iddia edilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Gazze'ye yönelik 27 Aralık 2008'de başlayan ve 18 Ocak 2009'da sona eren¹ İsrail saldırıları "savaş" olarak sunulmuş ve İsrail'in sadece kendisini savunduğu ileri sürülmüştür.

İsraili yetkililer tarafından dillendirilen bu görüşlere göre, Gazze Şeridi uluslararası sistemde tanınan herhangi bir birim, hatta bir devlet gibi kavramlaştırılmıştır. Bu bakış açısında, 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimlerden galip çıkan ancak başta İsrail olmak üzere başlıca uluslararası aktörlerce terörist olarak tanınan Hamas 2007 Haziran ayında Gazze'de denetimi ele geçirmiştir. Terörist bir grubun komşu bir ülkede iktidarı ele geçirmesi ve hemen akabinde İsrail'e roket saldırılarının başlatılması doğal olarak İsrail'e kendini savunma hakkı verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Böylece İsrail tarafından Gazze'ye karşı başlatılan saldırılar devletler arasında her zaman muhtemel olan "savaş" statüsüne indirgenmiştir. Cereyan eden olgu bir savaş olarak tanıdıktan sonra, bu süreç içerisinde sivillerin zarar görmesi istenmeyen ancak olağan bir sonuç olarak kabul edilmiştir. Üstelik İsrail'in yürüttüğü savaşta muhatabı olan Hamas'ın bir terör örgütü olduğu, hem militanlarının hem de saldırı araçlarının saklanması sivilleri ve sivil yerleşim birimlerini kalkan olarak kullandığı öne sürülerek, Gazze'de yaşanan sivil kayıpların mazur görülmesi yolunda fazlasıyla gerekçe üretilmiştir. İsrail'in giriştiği eylem savaş, muhatabı da sivilleri kalkan olarak kullanan bir terör örgütü ise, cereyan eden bu savaşta sivil kayıpların ortaya çıkması askeri bir gereklilik olmaktadır. İsrail'in hedefinin sadece Hamas militanları olduğu belirtilmiş, ancak düşmanın yapısından kaynaklanan nedenle sivil kayıpların olabileceği ve bunun normal karşılanması gerektiği de işlenmiştir. Halbuki, İsrail tarafından

¹ 18 Ocak 2009 tarihi itibarıyla İsrail ve Hamas'ın kendi hesaplarına tek yanlı olarak ilan ettikleri ateşkesin uzun süreli olması beklenmemektedir (Press TV, 2009).

oluşturulan bu sözlü savunma örgüsünde görmezden gelinen birçok nokta vardır. Bunlar İsrail'in Gazze'deki eylemlerinin hiç bir surette insanlığa karşı suçlar sınıfına alınamayacağı tezini güçlendirmeye yaramaktadır.

Diğer taraftan, Hamas da İsrail'e karşı yürüttüğü roketli saldırıların gerekçesini nefis-i mudafaa olarak sunmakta, işgalci konumundaki bir devlet olan İsrail'e karşı Filistinlilerin en doğal hakkı olan direniş hakkını icra ettiğini iddia etmektedir. Hamas'ın uluslararası hukukun bir kısmını ihlal ettiğini ve ortaya çıkan sonuçta sorumluluk sahibi olduğu da doğrudur. Bununla birlikte, tarafların belirli oranlarda sorumluluk sahibi olduğu tezi üzerine bina edilecek bir incelemede, tarafların sorumluluğunun sınırlarının belirlenmesi de gerekir. Aksi halde, sanki eşit düzeyde bir sorumluluk sözkonusuymuş bir yanlış yaratılmaktadır. Ortaya çıkan sonucun adil olmadığı ve insani değerlerle bağdaşmadığı noktasından hareketle, Hamas-İsrail arasında yaşanan çatışmada tarafların kendi konumlarını haklılaştırmak için başvurdukları bazı kavramların irdelenmesi, tarafların sahip olduğu sorumluluk paylarının belirlenmesine yardımcı olabilecektir.

Bu çerçevede çalışmada, genel olarak devletler arası ilişkilerde özel olarak da uluslararası hukukta sık sık geçen “devlet, savaş, işgal, terör, direniş, nefis-i mudafaa, çatışma kuralları, temsil ve uluslararası yükümlülükler” gibi kavramlar Gazze krizi bağlamında yorumlanmış, ortaya çıkan trajedide her iki tarafın da sorumlulukları olduğu ileri sürülmüş, ancak eşit sorumluluktan bahsetme imkanı bulunmadığı ve sonuçtan daha çok İsrail'in sorumlu olduğu iddia edilmiştir.

2. GAZZE KRİZİ VE KAVRAMLAR

2.1. Devlet

Ne Filistin Otoritesi ne de Gazze'yi kontrol eden Hamas hem hukuken hem de fiilen uluslararası sistemde henüz devlet olarak tanınmış değildir. Bağımsız Filistin Devleti 1988 yılında tek yanlı olarak ilan edilmiş ve birçok ülke tarafından tanınmış olsa da, Filistin Otoritesi BM'de gözlemci statüsünde bulunmaktadır. Filistin Otoritesi'nin Filistin toprakları üzerinde tam anlamıyla fiili kontrolü de bulunmamaktadır. Kendisine ait herhangi bir savunma gücü de yoktur (Khalil, 2005:23-24). Hamas ise sınırlı sayıdaki ükeler hariç genellikle bir terör örgütü olarak kabul edilmekte, Gazze'nin içini fiilen kontrol etmesine karşın, bu toprakların dış dünya ile ilişkilerini tam anlamıyla kontrol etmekten uzaktır. Zira Gazze'nin bütün giriş çıkış noktaları İsrail'in denetiminde bulunmaktadır. Üstelik Hamas'ın Gazze'yi tek başına bir devlet yapma gibi planı da bulunmamaktadır. Dolayısıyla İsrail'in hedefindeki Gazze bir devlet olmayıp, Gazze içinde savaşa muhatap kılındığı ifade edilen Hamas da zaten İsrail tarafından terör örgütü olarak

tanınmaktadır. Bu nedenle, İsrail-Gazze çatışmasının devletler arası bir silahlı çatışma gibi sunulması yanlıcıdır.

Ayrıca, Hamas'ın bir terör örgütü olduğu ve eylemlerini Gazze'den gerçekleştirdiği kabul edilse bile, İsrail'in uluslararası bir çatışma gibi Gazze'ye karşı savaş ilan etmesi ve bütün Gazzelileri cezalandırıcı eylemlere girişmesi uluslararası hukukla bağdaşmamaktadır. Böyle bir yöntem kullanarak İsrail aslında Gazze'nin bir devlet ve Hamas'ın da bir hükümet olduğu savını değil, İsrail'in bilinen kıstaslarda bir devlet olmadığı ve Hamas'a benzediği noktasını ön plana çıkarmıştır.² Devletin sahip olduğu sorumluluklar dikkate alındığında, bir tarafını devlet diğer tarafını ise organize silahlı grupların oluşturduğu çatışmalarda daha sorumlu davranması gereken tarafın devlet olduğu açıktır. Hamas'ın terör örgütü olduğu yolundaki sav devletin yükümlülüklerini hafifletici bir işleve sahip değildir.

2.2. Savaş

Savaş genel anlamıyla uluslararası sistemde bulunan egemen devletler arasında vuku bulan silahlı çatışmalar olarak ele alınsa da, 1907 tarihli Lahey Düzenlemeleri ve takip eden dönemde uluslararası yapılan sözleşmelerde herhangi bir tanıma yer verilmemiştir. Bununla birlikte, uluslararası metinlerin bazı hükümlerinden savaştan ne anlaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin Lahey Düzenlemeleri (Madde 1) "muharip" tanımı yaparken savaşın ne olduğunu kısmen ortaya koymaktadır. Buna göre, emir-komuta zincirine sahip, uzaktan tanınabilen ayırıcı işareti bulunan, silahlarını açıkça taşıyan ve savaş kurallarına uyan gruplar muhariptir. Öyleyse savaş da bu tanıma uygun gruplar arasındaki silahlı çatışmalar olmaktadır. 1998 tarihli Roma Statüsü'nde ise ulusal veya uluslararası düzeyde en azından bir tarafını devlet güçlerinin oluşturduğu organize silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar olarak ele alınmıştır (Madde 8). Buradan hareket edildiğinde, Gazze'ye karşı yürütülen operasyonların bir savaş olduğu yolundaki İsrail bakış açısı haklı görünmektedir. Zira İsrail Gazze işgaline 2005 yılında son vermiş ve silahlı güçlerini bu topraklardan çekmiştir.

² İsrail, ulusal sınırlarını henüz tanımlamış değildir. 1947 tarih ve 181 sayılı BM Genel Kurul Kararı İsrail ve Filistinliler için bir paylaşım planı önerse de, taraflarca bunun üzerinde bir anlaşma olmadığından İsrail'in sınırları kesinleşmiş sayılmaz (Khalil, 2005:20-21). Benzer biçimde Hamas da İsrail'in bir devlet olarak Filistin topraklarındaki varlığını tanımamaktadır. Batı Şeria, Gazze ve Kudüs'ü içine alacak biçimde Filistin Devleti kurulmasını öngören 1988 tarihli FKÖ Kararı'nın bu noktada bütün Filistinlileri bağlayıp bağlamadığı tartışmaya açıktır.

Oysa, Gazze'nin bütün giriş çıkış noktalarının, hava ve deniz sahasının İsrail tarafından kontrol edildiği düşünülürse, Gazze'deki operasyonların uluslararası silahlı çatışma değil, ulusal düzeydeki bir silahlı çatışma olarak ele alınması gerekmektedir. Vuku bulan çatışma ikinci durumda da savaş olarak nitelendirilse de, bunun uluslararası değil ulusal ölçekte bir çatışma olduğunun ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Bunun neden önemli bir ayrıntı olduğu "ortantısız güç" kavramıyla açıklanabilir. Uluslararası nitelikteki bir savaşta devletlerin birbirlerine karşı ortantısız güç kullanmasından bahsetmek pek olası değildir. Uluslararası sistemde her devletin kendini savunma hakkı ve gücü olduğu kuramsal düzeyde kabul edildiğinde, uluslararası hukuk çerçevesinde bunların birbirleriyle geçerli saldırı araçları kullanılarak çatışması olağandır. Oysa, savaşın ulusal ölçekte vuku bulduğu ve bir tarafını devlet güçlerinin öteki tarafını ise organize silahlı grupların oluşturduğu düşünülürse, bu ikisi arasındaki çatışmada kullanılan güçlerin ne derece orantılı olup olmadığı daha fazla tartışmaya açılacaktır (Yapıcı, 2006:25-26). Çünkü bir taraf devletin bütün imkanlarını seferber etme yeteneğine sahip iken, öteki taraf bu lüksten yoksundur. Ortaya çıkacak çatışmanın da hakkaniyet ilkelerine göre yürütülmesi sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğu yerine getirmesi daha çok beklenen taraf elbette devlettir.³ Özelde Hamas-İsrail genelde ise Filistin-İsrail çatışmasında eşit sorumluluktan bahsetmek olası değildir (United Nations, 2007:15). Bu nedenle, İsrail'in Gazze'ye dönük saldırısının sürekli biçimde neden uluslararası düzeydeki bir silahlı çatışmaymış gibi arzedilmesinin geri planı da aydınlanmaktadır. İsrail, "ortantısız güç" sorumluluğundan sıyrılabilmek için çatışmanın birbirine denk taraflar arasında yürütüldüğü izlenimini yaratmaya çalışmaktadır. Halbuki ne Filistin Otoritesi ne de Hamas İsrail'e karşı uluslararası düzeyde bir savaşı yürütebilecek kabiliyetlerle donatılmıştır. Bu nedenle Gazze'de neden olunan sivil kayıpların uluslararası bir çatışmanın olağan sonucu olarak kabul edilmesi olası değildir.

2.3. İşgal

İşgal uluslararası hukukta, bir ülkenin silahlı güçlerinin bir başka ülkenin tamamını veya bir kısmını denetimi altına alması ve bu topraklarda bir işgal yönetimi kurması biçiminde tanımlanır (Lahey Düzenlemeleri Madde 42). 1967-2005 yılları arasında İsrail'in Gazze'de bulunduğu konum

³ Devletin daha çok sorumluluğu bulunmakla birlikte, savaş kurallarının uygulanması itibariyle hem Hamas hem de İsrail eşit konumdadır. Zira Lahey Sözleşmesi IV'e Ek Düzenlemelerin 1. Maddesine göre "muharip" olarak ele alınan ve savaş kurallarına uymakla yükümlü olanlar arasında ordu, milis güçleri ve gönüllü savaşçı gruplar yer almaktadır.

bu tanıma uymaktadır. Hem 1907 tarihli Lahey Düzelemeleri hem de 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi (IV) ile 1977 tarihli Ek Protokol (II) işgalci ile işgal edilen toprak ve onun üzerinde yaşayan sivil nüfus arasında bir kısım hak ve yükümlülükler bulunduğunu teyit eder.⁴ Buna göre, işgalci işgal edilen topraklardaki egemenin sahip olduğu işlevleri üstlenmek, sivil nüfusu korumak ve hayatın normal işleyişini temin edecek düzeni ve diğer temel gerekleri sağlamakla yükümlüdür. İşgalciye karşı işgal edilen topraklarda vuku bulabilecek silahlı direnişin varlığı bu yükümlülükleri kesintiye uğratmamaktadır.⁵ 2005 yılında Gazze'den silahlı güçlerini çeken İsrail Şerid'te artık işgalci konumunda bulunmadığını (Bell, 2008), bu nedenle işgalle bağlantılı olarak Gazze'ye yönelik yükümlülüklerden bağışık olduğunu dile getirmektedir.⁶ Çekilmenin ardından İsrail-Gazze ilişkisinde İsrail'in sonucunu öngördüğü önemli bir belirsizlik oluşmuş ve Gazze'nin statüsü tartışmaya açılmıştır (Bell, 2008).

İsrail askeri varlığını Şerid'ten çekmiş ve yönetimi Filistin Otoritesi'ne devretmiş olsa da, Şerid'in dış dünyaya açılan hava, deniz ve kara kapılarının kontrolünü bırakmamıştır. Üstelik gerek duyduğu zamanlarda askeri operasyonlar düzenlemeye de devam etmiştir. Askeri operasyonlar nefis-i mudafaa olarak görülse bile, hava, deniz ve karadan çevrelenmiş yabancı bir toprak parçasına askeri operasyonlar düzenlenmesi Şerid'in kamp niteliğini bariz hale getirmiştir. Dolayısıyla, uluslararası hukukun yazılı kurallarına göre Gazze'de işgalci olmadığını iddia eden İsrail'in giriştiği eylemler Gazzeliler için işgalden daha ağır sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Diğer yandan, toplama kampı niteliğine bürünmüş toprak parçasının dış dünya ile ilişkisini etkin biçimde denetimi altında tuttuğundan İsrail'in işgalci konumunun 2005'ten sonra da devam ettiği iddia edilebilir.⁷ Bu nedenle, İsrail'in Şerid'ten askeri varlığını çekmesi ve işgal yönetimini sonlandırması işgalci statüsünün sona ermesi anlamına gelmemektedir (Gresh, 2006). İsrarla Gazze'de artık işgalci konumda bulunmadığını iddia eden İsrail aslında uluslararası hukuktan kaynaklanabilecek yükümlülüklerinden imtina etmeye çalışmaktadır. İsrail

⁴ Örneğin, Lahey Sözleşmesi IV'e Ek Düzenlemeler Madde 43 ve 55 ile Cenevre Sözleşmesi IV Madde 6 (ilgili öteki maddelere atıfla, özellikle Madde 47-78 arası), işgalci gücün işgal altındaki topraklarda bir hükümet gibi hareket etmekle yükümlü olduğunu hükme bağlamıştır.

⁵ Uluslararası işgal hukuku konusunda bkz. Syvko, 2007; Benvenisti, 1993.

⁶ İsrail Yüksek Mahkemesi'nin Gazze'ye enerji transferinin kesilmesi konusunda 30/1/2008 tarih ve HCJ 9132/07 sayılı Kararı (Gisha, 2008).

⁷ İsrail'in Filistin'deki işgalci konumu uluslararası toplumca da tanınmıştır (Khalil, 2005:31-32).

Gazze’de işgalci olmadığı tezini işleyerek Hamas’a karşı yürüttüğü operasyonların bir uluslararası silahlı çatışma olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Aksi halde, halkın huzurunu bozan ve şiddet eylemlerine girişen militanların imhasının hukuksuzluğu açığa çıkmış olacaktır.⁸ Diğer taraftan önceki tarihlerde Gazze’nin bazı noktalarına kendi vatandaşlarını yerleştirmiş;⁹ Batı Şeria ve Gazze’den oluşan Filistin topraklarının bütünlüğünü bu ikisi arasındaki fiziki bağlantıyı keserek bozmuş¹⁰ ve uluslararası hukuku açıkça ihlal etmiştir.¹¹ Gazze’nin bugünkü konuma gelmesinde en önemli sorumluluk İsrail tarafında bulunmaktadır (Shlaim, 2009).

2.4. Terör

Uluslararası hukukta henüz kesinleşmiş bir tanımı bulunmasa da, siyasal hedeflerin gerçekleştirilmesini teminen sivillere yönelik girişilen şiddete eylemleri terör sınıfında değerlendirilir.¹² Bir ülkede bulunan işgalci gücün atılması, var olan bir devletin bir kısmında yeni bir devlet kurulması veya ülkedeki iktidarın değiştirilmesi maksatlarıyla sivil hedeflere dönük girişilen eylemler böyledir. Hamas’ın İsrail sivil yerleşim birimlerini hedefleyen roket saldırıları bu kapsamda ele alınabilir. Diğer yandan, terör kavramının çoğunlukla devlet-dışı silahlı gruplar için kullanıldığı, özellikle buna muhatap olan devletin bakış açısından bu tanımlamanın yapıldığı da bir gerçektir. Bu nedenle çoğu durumda direniş, devrimci veya terörist

⁸ İsrail Yüksek Mahkemesi 2006 yılında verdiği bir kararda, hedefteki militanların suikast vb. yöntemlerle öldürülmesinden önce İsrail savunma güçleri tarafından tutuklanmaları, sorgulanmaları ve yargılanmaları amacıyla hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (PHPCR, 2007:11). Böyle bir karar İsrail’in işgalci konumunun Mahkemece kabul edildiğini göstermektedir.

⁹ Cenevre Sözleşmesi IV Madde 49, işgalcinin kendi nüfusunu işgal altındaki topraklara nakledemeyeceğini hükme bağlamıştır.

¹⁰ Lahey Sözleşmesi IV’e Ek Düzenlemeler Madde 55 işgalcinin ülkenin toprak bütünlüğüne halel getiremeyeceğini hükme bağlamaktadır.

¹¹ İsrail’in, Filistin’in toprak bütünlüğünün bozulmasını kolaylaştıracağı beklentisiyle 2005 yılından Gazze’den çekildiği iddia edilebilir. Zira 2000 yılında başlayan ikinci İntifada sonrasında güçlenen Hamas’ın Filistin’de yapılacak seçimlerde önemli bir destek alacağı, özellikle daha fakir nüfusu barındıran Gazze’de bu desteğin çok daha fazla olacağı açıktır. Nitekim 2006 yılında yapılan seçimlerde böyle bir sonuç ortaya çıkmış ve İsrail, içinde Hamas’ın yer alacağı bir Hükümeti tanımayacağını ilan etmiştir. Sonuç olarak Gazze’nin 2007’den itibaren Hamas denetimine geçmesinin yolu açılmıştır. Böylece Filistin fiilen ikiye bölünmüştür.

¹² Bkz. Aydın, 2006.

kavramları arasındaki ayrımlar nesnel olarak belirlenememekte ve bu kavramlar göreceli niteliğini sürdürmektedir. Terör kavramının göreceliği nedeniyle uluslararası hukukta bunları tanımlayıcı bağlayıcı ilkeler henüz benimsenememiştir.¹³ Buna rağmen, devletin askeri varlıklarını hedefleyen organize (emir-komuta zinciri içerisinde hareket etme ve kendisini tanımlayıcı bir uniforma kullanma gibi) silahlı güçlerin eylemleri terörden ziyade meşru savunma olarak değerlendirilir¹⁴ ve bu gruplar da silahlı çatışmalarda bir taraf olarak tanınır (Rapoport, 1977). Zaten bu husus Roma Statü'nün 8. Maddesi'nde düzenlenmiş ve ulusal ölçekte devlet ile organize silahlı gruplar veya bunların kendi aralarında vuku bulabilecek silahlı çatışmalardaki ihlaller savaş suçları olarak tanımlanmıştır.

Terörü öteki tür silahlı çatışmalardan ayıran yegane unsur birincisinde sivil hedeflerin varlığıdır. Ancak, sivillerin sadece devlet-dışı silahlı güçlerce hedeflenmeyebileceği, bizzat devlet güçlerinin de zaman zaman sivil hedeflere yönebileceği düşünüldüğünde, devlet eliyle gerçekleştirilen sivil kısımların da terör sınıfında değerlendirilmesi gerekmektedir (Cenevre Sözleşmesi IV Madde 33).¹⁵ Bu durum “devlet terörü” kavramıyla ifade edilir (Perdue, 1989; Schmid, 2004). Hamas-İsrail çatışmasına bu açıdan bakıldığında; bir tarafta başta İsrail olmak üzere uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından terörist olarak tanınan Hamas, öteki yanda ise İsrail bulunmaktadır. Hamas fırlattığı roketlerle İsraili sivilleri hedeflemekte, İsrail ise Gazze'de Hamas'ı hedeflediğini ifade ederek başlattığı operasyonlarda ciddi sivil kayıplara neden olmaktadır. Dolayısıyla, ciddi sivil kayıpların ortaya çıkacağı bilinerek ve hesaplanarak yapılan İsrail eylemlerinin de “devlet terörü” kapsamında ele alınması mümkündür. Ancak İsrail sonuçta uluslararası sistemde meşru bir devlet, Hamas da devlet-dışı bir silahlı güç olduğundan, terör kavramının sadece Hamas ile özdeşleştirilmesi kolaylaşmakta, İsrail saldırıları sonucu ortaya çıkan sivil kayıplar ise uluslararası düzeyde cereyan eden bir savaşın normal bir sonucuymuş gibi sunulabilmektedir.¹⁶ Ne var ki, uluslararası hukuka

¹³ Uluslararası ilişkiler bağlamında terör için bkz. Ateş, 2008.

¹⁴ İşgal altındaki topraklarda oluşturulan direniş veya kurtuluş örgütleri ile yeni bir devlet oluşturma çabasındaki silahlı bağımsızlık hareketleri bu kapsamdadır.

¹⁵ Cenevre Sözleşmesi IV Madde 33. Anılan maddeye göre, hiçbir sivil bireysel olarak iştirak etmediği saldırılar nedeniyle cezalandırılmaz. Toplu cezalandırma ve buna benzer sindirme veya terörizm yasaktır.

¹⁶ ABD'nin 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak'ta giriştiği “teröre karşı savaş” bu noktada İsrail'in İAT'daki eylemlerine cesaret vermiştir. Zira devletler arası şiddetin tanımlanması için kullanılagelen “savaş” kavramı devlet-dışı aktörlere karşı girişilen eylemler için de kullanıldığında, savaşan taraflardan biri olan devletin

uygun hareket etmesi gereken devletlerin çatışma halinde bulunduğu düşmanın niteliği (başka bir devlet, direnişçiler veya terör grupları) devletlerin sorumluluğunu azaltıcı bir etken değildir.

2.5. Direniş

Bir ülkenin başka bir devlet tarafından işgal edilmesi neticesinde işgalciye karşı silahlı mücadele vermek üzere örgütlenen ve uluslararası silahlı çatışma kurallarına uyan gruplar genellikle direniş örgütleri olarak tanınır. Direnişçileri teröristlerden ayıran en önemli nitelik, düzenli bir emir-komuta zinciri içerisinde hareket etmeleri ve çatışma kurallarına uymalarıdır.¹⁷ Direniş, işgal olgusunun yarattığı doğal bir hak olarak ele alınır (Khalil, 2005:29). Bu sınıfta yer alan örgütlerin çoğunluğu işgalci tarafından yine de terörist olarak nitelendirilse de, uluslararası toplumda bunlara daha çok direnişçi olarak davranılması olağandır. 1990'ların başında başlayan Oslo barış sürecine¹⁸ kadar geçen süre zarfında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) konumu büyük oranda bu tanıma uymaktadır. İsrail tarafından terörist ilan edilen örgüt uluslararası camiada direnişçi olarak kabul görmüştür.¹⁹ Oslo süreciyle birlikte İsrail de sözkonusu örgütü Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak tanımış ve terörist niteliğinden vazgeçmiştir. FKÖ de silahlı mücadeleyi bırakmış ve İsrail ile barış görüşmelerine ağırlık vermiştir. Öte yandan 1987 yılında başlayan Birinci İntifada'da varlığını göstermeye başlayan Hamas yeni dönemde FKÖ'nün önceki rolüne bürünmeye başlamıştır. FKÖ'yü tanıyan İsrail Hamas'ı terörist ilan etmiştir. Buna rağmen Hamas birçok bölge ülkesi tarafından Filistinlileri temsil eden meşru bir örgüt olarak tanınmaktadır.

Aslında işgalciye karşı yürütülecek mücadelenin “direniş” olarak anılabilmesi için, işgalciyle silahlı çatışmalara girebilecek organize grupların varlığı gereklidir. Silahlı çatışma olmadan yürütülecek direnişin, “direniş”ten ziyade “sivil iteatsızlık” olarak tanımlanması doğrudur. Bu

uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerinin göz ardı edilebileceği inancı doğmuştur. Devlet de bir anlamda terörist örgütlerce uygulanan çatışma usullerini benimsemeye başlamıştır. ABD'nin çok tartışılan Guantanamo Kampı bunun bilinen en iyi örneğidir. Giriştiği eylemlerde sivil kayıpları dikkate almayan teröristler gibi, teröre karşı savaşa girişen devletler de sivil kayıpları göz ardı etmekte, sonuçta da uluslararası hukuku ihlal edebilmektedir. Guantanamo konusunda bkz. Altıparmak, 2003. 11 Eylül olayıyla kuvvet kullanımının devlet dışı aktörlerce de gerçekleştirilebileceği, dolayısıyla meşru mudafaa hakkının devlet dışı aktörlere karşı harekete geçirilebileceği görüşü ortaya çıkmıştır (Halatçı, 2006:81).

¹⁷ “Direniş” olgusunun tanımı ve genel nitelikleri için bkz. Ross, 2006:4-8.

¹⁸ Barış süreci konusunda bkz. Aras, 1997.

¹⁹ FKÖ'nün 1970'lerdeki konumu için bkz. Kürkçüoğlu, 1979.

nedenle, uluslararası hukuktaki “direnışçi” nitelemesi silahlı mücadeleyle birlikte anılır (örneğin, Roma Statüsü Madde 8 (2) (b) ve (v) bendleri). Bu çerçevede Gazze’deki son duruma bakıldığında, toprakları işgal altında bulunan Filistinlilerin göstermiş olduğu direnişin Hamas tarafından organize edildiği, Filistin Otoritesi’nin, Bantustan rejimini (Boyle, 2000) kabul eden taraf olarak, artık direnişçi sınıfında ele alınamayacağı görölmektedir. Hamas’ın İsrail’in sivil yerleşim birimlerine roket fırlatması uluslararası hukuka göre savaş suçları arasında yer alsa da (Roma Statüsü Madde 8), bu durum anılan hareketin nihayetinde bir direniş örgütü olduğu gerçeğini değiştirmez.

Diğer taraftan, Hamas militanlarının Gazze’de sivil halkın arasında saklandığı ve silahlarını sivil binalarda koruduğu ileri sürölerek İsrail tarafından yapılan saldırılardaki sivil kayıplar meşrulaştırılmaya çalışılırken, Gazze gibi nüfus yoğunluğu oldukça yüksek, ormanlık ve dağlık arazisi olmayan dar bir yerleşim biriminde faaliyet gösteren bir direniş hareketinin hangi yöntemleri kullanarak kendisini sivil halktan ayırabileceği sorusu cevapsız kalmaktadır.²⁰ Hamas militanlarının böyle çıkışlar yaptığı anda yok edilecekleri ve bunun intihar anlamına geleceği açıktır. Zaten önceki tarihlerde zaman zaman İsrail’e karşı gerçekleştirilen intihar saldırıları da bunun bir sonucudur. Şehrin durumu, arazinin yapısı, nüfusun yoğunluğu ve Şerid’in ileri silah teknolojisiyle donatılmış İsrail güçlerinin her an gözetiminde olduğu düşünölürse, Hamas eylemlerinin sona ermesi çağrısı, Filistinlilerin işgale karşı direniş hakkından vazgeçmelerini istemek demektir. Gazze gibi bir yerde direniş örgütü bulunacaksa, bunun hareket alternatifleri bugün Hamas tarafından uygulananlardan çok da farklı olmayacaktır. Ancak, İsrail işgal altında tuttuğu topraklarda emniyet tedbirleri ile terörist diye nitelendirdiği gruplara karşı mücadele etmek yerine, Filistinlilerin işgale karşı direniş hakkı yokmuş gibi davranmakta ve direnişçilerin giriştii en küçük eyleme karşı “savaş” mekanizmasını harekete geçirmekte; sonuçlarını bilerek, planlayarak ve isteyerek sivilleri hedef aldığı izlenimini vermektedir.

2.6. Nefs-i Mudafaa

Gazze’ye karşı aldığı önlemlerde ve giriştii operasyonlarda İsrail’in en çok başvurduğu kavram meşru “nefs-i mudafaa”dır (self-defense) (Bell, 2008). Uluslararası hukuktaki genel tanımıyla nefis-i mudafaa, saldırıya uğrayan bir devletin kendisini savunmak gayesiyle saldırıya karşı harekete

²⁰ Devlete karşı yürütölen isyan veya işgalciye karşı girişölen direniş hareketleri için kullanılabilir olan partizan ve terörist gibi kavramların genel bir değerlendirmesi için bkz. Bezci, 2006.

geçmesidir (Birleşmiş Milletler Şartı Madde 51).²¹ Hamas İsrail'e roket fırlatarak saldırganlık sergilediğine göre, İsrail'in buna karşı kendisini savunmak hakkı olduğu ileri sürülür.²² Bu argümanın gözden kaçırıldığı iki önemli nokta vardır. Birincisi, Gazze İsrail'den bağımsız bir toprak parçası değildir. İkincisi, İsrail Filistin topraklarında işgalci konumunda bulunmaktadır ve karşılaştığı roketler işgali sona erdirmeyi amaçlayan bir direniş hareketinin eylemidir. Dolayısıyla, İsrail'in Gazze'ye karşı giriştiği operasyonlar tam olarak nefis-i mudafaa olarak değerlendirilemez. Bu sonuca, İsrail-Filistin arasındaki ilişkinin iki boyutunun birlikte ele alınmasıyla varılabilir. Birincisi, nefis-i mudafaa kavramının anlık yorumundan kaynaklanır. Buna göre, bugünkü mevcut şartlar dahilinde kendisine fırlatılan roketlere karşı İsrail'in anlık cevap verme hakkı vardır. Zaten İsrail de böyle düşünmekte ve hareket etmektedir. İkincisi, İsrail-Filistin arasındaki ilişkinin işgal boyutuyla ele alınması, İsrail'in anlık nefis-i mudafaa hakkının icrasından önce işgale uğramış topraklardaki direniş örgütünün işgale karşı nefis-i mudafaa çerçevesinde bir biçimde harekete geçmesidir.

Dolayısıyla, İsrail'in Gazze'ye karşı saldırısında her iki taraf için de bulunan nefis-i mudafaa haklarından hangisinin öncelikli olduğu sorusuna cevap verilmelidir. İşgale karşı direnişçi sıfatıyla Hamas'ın nefis-i mudafaası mı, yoksa Hamas'ın nefis-i mudafaa hakkının icrasına karşı işgalci sıfatıyla İsrail'in anlık nefis-i mudafaası mı?²³ Nefis-i mudafaaya öncelikle girişmesi beklenen tarafın işgale uğrayan olması gayet doğaldır. Bu direnişe karşı,

²¹ Bkz. Taşdemir, 2006.

²² İsrail'in 2008 yılı sonu ve 2009 yılı başında Gazze'ye karşı gerçekleştirdiği operasyon 2006 yılında Lübnan'ın güneyinde yerleşik Hizbullah'a karşı yapılan savaşla karşılaştırılır (Davis, 2006). Ne var ki, meskun bulunan bölgenin uluslararası hukuk kapsamındaki nitelikleri itibarıyla Hizbullah ve Hamas'ın benzer örgütler olarak ele alınması olası değildir. Zira Hamas işgal altında yer alan topraklardaki bir direniş örgütü olarak ele alınabilecek iken, Hizbullah komşu bir ülkeden İsrail'in güvenliğini tehlikeye atan bir örgüttür.

²³ İsrail-Hamas arasındaki nefis-i mudafaa tartışmasını haneye tecavüz örneğiyle açıklamak mümkündür. Silahlı saldırgan haneye tecavüz girişiminde bulunmuştur. Ev sahibi de saldırganın silahını görünce silahına sarılmış ve saldırganı karşılamıştır. Çıkan çatışmada ev sahibi ölmüştür. Saldırganın müdafisi, müvekkilinin aslında ev sahibini öldürme niyetinde olmadığını, ev sahibinin silaha sarılması neticesinde sadece kendisini savunmak istediğini iddia etmektedir. Burada, her iki taraf açısından da nefis-i mudafaa vardır. Ancak, daha öncelikli ve hukuka uygun nefis-i mudafaanın ev sahibininki mi, yoksa ev sahibinin nefis-i mudafaasına karşı eyleme geçen saldırganınki mi olduğu konusunda çok az tartışma yapılabilir.

işgalcinin de halihazırdaki çatışma şartları çerçevesinde anlık nefs-i mudafaaya geçmesi beklenebilir. Ancak, işgalcinin mevcut çatışma şartları dahilinde göstereceği anlık nefs-i mudafaanın üst sınırını direnişçinin ilk hareketi oluşturmuş olacaktır. Bir diğer ifadeyle, direnişçinin sergilediği ilk eylemin boyutu ve yoğunluğu işgalcinin direnişçiye karşı alacağı önlemlerin boyutunu ve yoğunluğunu belirlemektedir. Bu durum, ulusal düzeyde vuku bulan silahlı çatışmalarda devletin başvuracağı orantılı gücü oluşturur. Dolayısıyla, İsrail'in Gazze'ye karşı giriştiği saldırının ölçeğinin roket fırlatan Hamas militanlarını etkisiz hale getirmekten öteye geçmemesi beklenir.²⁴ Ancak sonuç hiç de böyle değildir. Bu yüzden İsrail'in Gazze saldırısı nefs-i mudafaa yapma sınırlarının çok ötesindedir.

2.7. Çatışma Kuralları

27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 arasında İsrail'in Gazze'ye karşı düzenlediği saldırıda, hastaneler, okullar, ambulanslar, camiler, yardım konvoyları, BM yerleşkeleri vurulmuştur. Böylece İsrail, çatışma sırasında korunması gereken yerleri hedef yaparak, riayet edilmesi gereken temel kuralları ihlal etmiştir.²⁵ Ayrıca, Şerid'i kuşatan İsrail sivil nüfusun ciddi fiziki zarar görmesine veya yok olmasına yol açabilecek önlemleri (Cenevre Sözleşmesi IV Madde 32) almış, Gazzelileri toplu cezalandırmaya (Cenevre Sözleşmesi IV Madde 33) tabi tutmuştur. Kuşatmayla birlikte insani yardımların kesintiye uğratılması ve sivil hedeflerin ayırım yapılmadan vurulması bütün Şerid'in İsrail tarafından rehin alındığı (Cenevre Sözleşmesi IV Madde 34) izlenimini uyandırmıştır. Diğer taraftan, çatışmalarda kullanılmaması gereken bazı bomba tiplerinin İsrail tarafından Gazze saldırısı sırasında kullanıldığı iddiası soru işaretleri yaratmıştır (Bronner, 2009; Pizzey, 2009). Oysa uluslararası düzenlemeler, savaşan tarafın düşmana zarar verme yöntemlerinin sınırsız olmadığını (Lahey Düzenlemeleri Madde 22)²⁶ hükme bağlamıştır. Hamas-İsrail çatışmasının ulusal veya uluslararası ölçekte bir silahlı çatışma olarak ele alınmasının bu noktada bir önemi bulunmamaktadır. Ne var ki, çatışmanın uluslararası boyuttaymış gibi savunulması ortaya çıkan sivil kayıpları mazur gösterici bir etkiye sahiptir.

²⁴ Nefs-i mudafaanın meşruiyeti, girişilen eylemin savunma amacıyla sınırlı olmasıdır. Ancak bu hakkın kötüye kullanılarak savunmanın çok ötesine geçen saldırıların bu kapsamda değerlendirilmesi zordur (Khalil, 2005:22).

²⁵ Örneğin, Cenevre Sözleşmesi IV Madde 14-26 arası; Lahey Sözleşmesi IV'e Ek Düzenlemeler Madde 25, 26 ve 27; Ek Protokol II Madde 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16 ve 18; Roma Statüsü Madde 7 ve 8'in bir kısım bendleri.

²⁶ Düzenlemelerin 23. Maddesi'nde ise yasaklanan bir kısım yöntemler sayılmıştır.

Öte yandan, Hamas-İsrail arasında Gazze’de yaşanan çatışmanın taraflar arasında daha önce tesis edilmiş bulunan ancak Hamas tarafından bozulduğu iddia edilen ateşkes üzerine başladığı ileri sürülür. Halbuki, ateşkesin İsrail tarafından bozulduğu bilinmektedir (Finkelstein, 2009). Dolayısıyla, uluslararası çatışma kurallarına göre (Lahey Düzenlemeleri Madde 40) Hamas’ın ateşkesi riayet etmesi için neden kalmamıştır. Ancak, sivil-askeri hedef ayırımı yapmadan Hamas’ın İsrail topraklarına roket fırlatması çatışma kurallarının ciddi ihlalidir. Hamas ve İsrail tarafından çatışmalar sırasında ihlal edilen uluslararası hukuki düzenlemeler karşılaştırıldığında, bunlar arasında bir denge veya eşitlik aranması sözkonusu değildir. Hamas tarafından fırlatılan roketler çoğu durumda İsraili siviller için sadece tehdit yarattıysa da, İsrail tarafından girişilen ihlaller Gazzeliler için dayanılması güç sonuçlar doğurmuştur.

2.8. Temsil ve Uluslararası Yükümlülükler

1960’ların başında Filistin direniş hareketlerinin bir çatı örgütü niteliğinde kurulan FKÖ 1974 yılında BM’de gözlemci statüsünü almıştır. 1993-1995 yıllarında FKÖ ile İsrail arasında Oslo barış sürecinde imzalanan anlaşmalarından sonra her iki taraf da birbirini tanımıştır.²⁷ Özellikle 1994 tarihinde imzalanmış olan ve Gazze-Eriha Anlaşması olarak da bilinen anlaşmayla Filistin’de özerklik dönemi başlamıştır. Buna göre, beş yıllık bir geçiş döneminin ardından bağımsız Filistin devleti kurulacak ve İsrail tarafından tanınacaktır. Ne var ki bu süre sonunda İsrail ile Filistin Otoritesi arasında nihai bir anlaşma imzalanamadığından Filistin Otoritesi’nin bağımsız Filistin devleti olarak İsrail tarafından tanınması gerçekleşmemiştir.²⁸ Konuya bugünkü Hamas-İsrail çatışması penceresinden bakıldığında, İsrail ile FKÖ arasında 1990’lı yıllar boyunca imzalanan birçok uluslararası metin bulunmaktadır ve bunlar işgalci ve onu destekleyen uluslararası güçlerce Filistin direnişinin temsilcisi FKÖ’ye kabul ettirilmiştir (Bacık, 2003). FKÖ sözkonusu anlaşmaları imzalayarak silahlı mücadeleye son vermiş, direniş örgütü olma statüsünü kaybetmiş ve geçici bir Otorite’ye razı olmuştur (Khalil, 2005:25). Zira bu anlaşmalarda yer alan hükümler, Filistin’de bütün Filistinlileri kapsayan tam bağımsız bir Filistin devletinin

²⁷ Oslo süreci sonunda Filistinliler için ortaya çıkan rejim “bantustan” olarak tanımlanır. Bantustan, Güney Afrika’nın ırk ayrımcısı (apartheid) rejiminin siyahlar için oluşturmuş olduğu özel bir yönetim biçimidir (Boyle, 2000; Bruce, 2007).

²⁸ FKÖ’nün uluslararası arenada tanınmasının ve barış sürecine dahil olmasının Filistin sorununa neden çözüm getirmediği konusunda bkz. Aras, 1997.

kurulmasını imkansızlaştırmaktadır.²⁹ Bu şartlar altında Filistin içerisinde İsrail işgaline karşı Hamas'ın başını çektiği yeni bir direniş eksenini oluşturmuştur. Aslına bakılırsa Hamas hem İsrail işgaline hem de Filistinlilerin tüm Filistin'de bağımsız bir devlet³⁰ sahibi olmasını engelleyen yükümlülüklerle giren Filistin Otoritesi'ne karşı mücadele vermektedir.

Bu noktada, Filistinlileri hangi örgütün tam olarak temsil ettiği önemli bir sorundur (Al-Jazeera, 2009). İsrail'e göre Filistinlileri imzalanmış olan uluslararası metinlere göre yaratılan Filistin Otoritesi temsil etmektedir ve bu yapı tarafından daha önce imzalanmış olan anlaşmaların bütün hükümleri bağlayıcıdır. Ancak Hamas, daha önceki adıyla FKÖ sonraki adıyla Filistin Otoritesi tarafından imzalanmış anlaşmaları ve İsrail'i tanımamakta, barış görüşmeleri yerine direnişini tercih etmektedir (The Observer, 2009).³¹ 2006 yılında Filistin'de yapılan genel seçimlerde çoğunluk oylarını alan Hamas bir anlamda Filistinlilerin genel eğilimini ortaya koymuş³² ve Filistinlilerin bir devlet sahibi olmasını neredeyse imkansız kılan önceki anlaşmaların geçerliliğinin tartışmaya açık olduğu mesajını vermiştir. Filistin Otoritesi, İsrail başta olmak üzere uluslararası güçlerin girişimiyle yaratılan bir yapılanma olup, nihayetinde Filistinlilerin devlet sahibi olma isteklerini karşılamamaktadır (Aral, 1998:50). Ayrıca Otorite Filistinlilerin inisiyatifyle değil, Filistinlilerin bir kısmını temsil eden FKÖ'nün bazı uluslararası yükümlülüklerle girmesi sonucunda vücut bulmuştur. Bu yüzden, Oslo sürecinde ortaya çıkan ve Otorite'nin Filistinliler adına üstlendiği yükümlülüklerin bütün Filistinlileri bağlayıp

²⁹ Filistin'in polis teşkilatı dışında kendi silahlı güçlerinin olmaması, İAT'daki Yahudi yerleşim birimlerinin güvenliğinin doğrudan İsrail tarafından sağlanması, BM kararlarına rağmen Filistinli mültecilerin bir kısmının Filistin'e geri dönüş haklarının yok sayılması, İsrail içindeki Filistinlilerin "İsrail Arapları" olarak tanınması ve Filistin halkının bölünmesi, İsrail'in kendi güvenlik gerekçeleri nedeniyle Filistin topraklarının hava ve deniz kontrolüne sahip olması gibi hususlar planlanan Filistin devletinin aslında gerçek anlamda bir devlet olmayacağını göstermektedir. Bkz. Aras, 1997; Freedman ed., 1998; Oslo Accords, 2009.

³⁰ Bağımsız bir devletten kasıt "self-determinasyon" hakkına dayalı olarak belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve ortak kaderi paylaştığına inanan insanların kendi özgür iradeleriyle oluşturmuş oldukları siyasal yapıdır. Bu açıdan Filistin Otoritesi yapılanması Filistinlilerin bu hakkının icrası olarak değerlendirilemez. Self-determinasyon hakkı konusunda bkz. Uz, 2007.

³¹ Bununla birlikte Hamas 1967 öncesi sınırlar içerisinde İsrail'in varlığını kabul edeceği yönünde mesajlar vermektedir (Haaretz Israel News, 2008a).

³² 2006 genel seçimleri sonrasında hükümet kurma çalışmaları sırasında Hamas bu tutumundan geri adım atmamıştır (Mumcu, 2006:226-228).

bağlamayacağı önemli bir belirsizliktir. Üstelik alınan bu yükümlülükler Filistinlilerin özlemini duyduğu devletin oluşumunu getirmeyse ve işgalcinin “işgalci” statüsü devam ediyorsa, bunların Filistin direnişini sona erdirmeye anlamında bağlayıcı olmayabileceği açıktır. Zaten bu durum Filistinlilerin 2006 seçimlerinde ortaya çıkardıkları tercihle kısmen doğrulanmıştır.

Ancak, İsrail sözkonusu yükümlülüklerin bütün Filistinlileri bağladığı noktasından hareketle, Hamas ve diğer direnişçi örgütlerce gerçekleştirilen ve çoğu durumda terör sıfatıyla birleştirilen eylemleri Filistinlilerin verdikleri sözlere sadık kalmadığı şeklinde yorumlamakta ve en son Gazze örneğinde görüldüğü gibi İAT’da direnişçi-sivil ayırımı yapmadan kısımlara girişebilmektedir. Her ne kadar FKÖ Filistinlileri kısmen temsil ediyor olsa da, Oslo sürecinde direnişci bırakarak ve “devlet”liği birçok soru işareti taşıyan geçici Otorite yapılanmasını kabul ederek, bütün Filistinlilerin katılımıyla bir devlet kurulması çalışmalarını sekteye uğratmış ve Filistinlilere yönelik giriştiği yok edici eylemlerinde İsrail’e uluslararası hukuk çerçevesinde pek çok gerekçe vermiştir. Ancak bu gerekçeler Filistinlilerin direniş haklarından vazgeçmesini zorunlu kılmadığı gibi, İsrail’in Gazze’de sürdürdüğü eylemlerin uluslararası hukuk çerçevesinde suç olarak nitelendirilmesine engel değildir.

3. SONUÇ

Uluslararası sistemde insanlık vicdanını derinden yaralayan ve uluslararası barış ve istikrara zarar veren olayların sık sık vuku bulduğu bir vakıadır. Uluslararası ilişkilerin tabiatı gereği devletlerin anarşik bir ortamda bulunduğu ve kendi başlarının çaresine baktığı gerçeğinden hareketle yaşanan birçok trajedinin sorumlularına yönelik somut adımlar atılmamaktadır. Öte yandan, yaşanan çatışmalarda yer alan tarafların mutlak bir sorumsuzlukla hareket etmedikleri ve neden oldukları sonucu uluslararası camia önünde açıklamaya giriştikleri de doğrudur. Böyle bir girişim her bir tarafın ulusal çıkarlarının doğal sonucudur. Zira eylemde bulunulan ortam anarşik olsa da devletlerin güvenliklerinin sağlanmasında ve refahlarının artırılmasında öteki devletlerle tesis ettikleri ilişkilerin işlevi yadsınamaz. Bu yüzden her devlet attığı adımları bir şekilde haklılaştırma yoluna gitmekte; böylece başka devletlerden gelebilecek tepkileri azaltmaya veya ötekilerle kurmuş olduğu karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkilerin bozulmamasını temin etmeye çalışmaktadır. Bu süreçte genel olarak uluslararası ilişkilerde özel olarak ise uluslararası hukukta yer alan birçok kavramdan yararlanılır veya bazı kavramlar da bilinçli biçimde gözardı edilir.

Ancak, devletlerin bu girişimlerinde her zaman başarılı olduklarını söylemek zordur. Uluslararası politikanın icrası sırasında bu noktada başarısız olan devletlere çoğu zaman etkin yaptırımlar uygulama imkanı bulunamasa da; bu, bunların insanlık vicdanında derin yaralar açtığı gerçeğini değiştirmez. Kendisini savunmakta yetersiz kalan devletin doğal olarak ortaya çıkan olumsuz sonuçtan sorumlu olduğu düşüncesi gelişir. Eylemi haklılaştırmada kullanılan kavramlar aynı zamanda sözkonusu eylemin haksızlaştırılmasında da kullanılır. Zira kavramlar ortaktır, ancak yorumlanış biçimi herkesin kendisine göredir. Yorumlama işini mümkün olduğunca “kendisine görelilik”ten (subjektiflik) uzak tutabilenin konumu daha haklı görünür.

Bu konuda yaşanmış bulunan en son örneklerden biri 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail’in Gazze Şeridi’ne düzenlediği askeri operasyondur. Operasyon öncesinde abluka altına alınmış Gazze’de zaten insani bir kriz baş göstermiş, operasyonla birlikte bu bir trajediye dönüşmüştür.³³ Sözkonusu olay, İsrail’in Filistinlilere soykırım uyguladığı yolundaki iddiaları bile güçlendirmiştir.³⁴ Olay öncesinde, sırasında ve sonrasında İsrail kendi konumunu uluslararası toplum önünde meşrulaştırma ihtiyacı hissetmiştir. Terörist bir örgüt olan Hamas’ın sivil yerleşim birimlerini roketlerle vurduğu, Gazze’deki işgalin daha önce iyi niyetle sonlandırılmasına rağmen Şerid’in denetiminin terörist bir grubun eline geçtiği ve Gazze’nin İsrail’in güvenliği için tehdit oluşturduğu ileri sürülmüş, böylece İsrail’in Gazze’ye karşı operasyon düzenlemekten başka seçeneği kalmadığı belirtilmiştir. Uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından terörist kabul edilen Hamas da kendi konumunu savunma yoluna gitmiş, bu bağlamda, İsrail’in Filistin’de işgalci olduğu, örgütün İsrail işgalini sonlandırmak için direniş gösterdiği, İsrail’in Şerid’i insani ihtiyaçları gözardı ederek abluka altına tuttuğu ve taraflar arasında daha önce tesis edilmiş olan ateşkesin İsrail tarafından bozulduğu iddia edilmiştir. Tarafların başvurduğu veya görmezden geldiği bir kısım kavramlarla İsrail-Hamas çatışmasının değerlendirilmesi sonucunda hangi tarafın Gazze trajedisinden daha fazla sorumlu olduğunu kısmen kestirme imkanı vardır.

Gazze trajedisi süresince İsrail’in savunma örgüsünde en çok öne çıkan kavramlar nefis-i mudafaa, savaş, terör, temsil ve uluslararası yükümlülüklerdir. Hiç kullanmadığı ya da görmezden geldiği kavramlar ise

³³ Saldırıları sırasında yarısından fazlası sivil binbeşyüz kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (The Observer, 2009).

³⁴ İAT’daki İsrail eylemlerinin soykırım suçları kapsamında ele alınması gerektiği konusunda hukuki bir değerlendirme için bkz. Doebbler, 2007.

devlet, işgal, direniş ve çatışma kurallarıdır. Hamas'ın en çok başvurduğu kavramlar direniş, nefs-i mudafaa, işgal, savaş, terör, temsil ve uluslararası yükümlülüklerdir. Önemsemediği veya başvurmadığı kavramlar da devlet ve çatışma kurallarıdır. Tarafların uluslararası hukuktaki bir kısım kavramları öznel biçimde seçerek kendi konumlarını meşrulaştırmak için kullanmaları anlaşılabilir bir şeydir. Ancak, görmezden gelinen kavramlar doğal olarak bu savunma örgüsünü zayıflatan ve sorumluluğu ön plana çıkaran bir etkene dönüşmektedir. Sözkonusu kavramların içerdiği anlamlar dikkate alınarak İsrail-Hamas çatışması değerlendirildiğinde, hangi tarafın daha sorumlu olduğu ve kendini haklılaştırma girişiminde sorunlarla karşılaştığı görülebilmektedir. İsrail-Hamas çatışması bağlamında çalışmada incelenen kavramlarla ilgili sonucu üç kategoride özetlemek mümkündür.

3.1. Kullanılan Ortak Kavramlar

“Nefs-i mudafaa, savaş, terör, temsil ve uluslararası yükümlülükler” her iki tarafın da en çok başvurduğu ortak kavramlardır. Her iki taraf da nefs-i mudafaa yönünde hareket ettiğinde ısrarcıdır. Ancak, İsrail'in İAT'da taşıdığı işgalci sıfatı hangi tarafın nefs-i mudafaasının öncelikli olduğu konusunda önemli bir ipucu vermektedir. Bu noktada, işgalciye karşı Hamas'ın nefs-i mudafaa iddiasının, çatışma kuralları sırasında İsrail'in sahip olacağı anlık nefs-i mudafaa hakkından daha öncelikli olduğu iddia edilebilir. İsrail Gazze'ye yönelik operasyonunu savaş olarak ilan etmiştir. Hamas da İsrail işgaline karşı yürüttüğü direniş savaş olarak adlandırmıştır. İki tarafın birbirleriyle savaş halinde olduğu konusunda herhangi bir anlaşmazlık yoktur. Ancak, bu savaşın ulusal mı yoksa uluslararası ölçekte mi bir savaş olduğu tartışmalıdır. İki tarafın savaş yetenekleri ve İsrail'in işgalci statüsü dikkate alındığında, cereyan eden çatışmanın ulusal ölçekte bir savaş olarak nitelendirilmesi daha doğrudur. Zaten taraflardan sadece biri devlet, diğer ise işgalciye karşı hareket eden bir direniş örgütü konumundadır. Her iki taraf da birbirlerinin birbirlerine saldırı yöntemlerini terör sınıfında değerlendirmiştir. Hamas roketlerinin sivilleri hedef almasıyla İsrail saldırılarının askeri-sivil hedef ayırımı yapmaması birbirine benzemektedir. Ancak, tarafların birbirlerine karşı sergiledikleri terör gösterisinin ağırlığı birbirine orantılı vaziyette değildir. Ayrıca, uluslararası toplum tarafından bir devlet olarak tanınan İsrail teröre karşı mücadelede bir devletin sahip olması gereken sorumlulukla hareket etmemiştir. İsrail Hamas'ı Filistinlilerin temsilcisi bir örgüt olarak tanımamış ve 1990'lı yıllardan başlayarak FKÖ ile İsrail arasında imzalanmış olan uluslararası anlaşmaları Filistinlilerin uluslararası yükümlülüğü olarak görmüştür. Bu kapsamda Hamas'ın İsrail'e roketlerle saldırması bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi olarak sunulmuştur. Diğer yandan,

Hamas da İsrail'i meşru bir devlet olarak tanımamakta, ayrıca İsrail'in daha önce imzalanmış olan anlaşmalara riayet etmeyerek uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmediğini ve Hamas'ın direnişinin bu kapsamda bir hak olduğunu ileri sürmektedir. İsrail, uygulamakta olduğu politikalarla bağımsız bir Filistin devletinin -Bantustan değil- ortaya çıkışını etkin olarak engellemektedir. Ayrıca, yapılan demokratik seçimlerde hükümet kurma olanağına kavuşan Hamas'ı sürekli biçimde terörist ilan ederek aslında bütün Filistinlileri aynı kategoriye sokmuş olmaktadır. Bu nedenle, bugünkü sorunda İsrail'in daha fazla sorumluluğu olduğu açıktır.

3.2. Başvurulmayan Ortak Kavramlar

“Devlet, çatışma kuralları” taraflarca kullanılmayan başlıca kavramlardır. Hem İsrail hem de Hamas çatışmaların öncesinde, sırasında ve sonrasında tarafların devlet olma niteliklerini ve çatışma kurallarını görmezden gelmiştir. Ne Gazze ne de Otorite yönetimindeki Filistin'in bir devlet olmadığı doğrudur. Dolayısıyla Hamas'ın bir devletin sahip olması gereken sorumluluklarla hareket etmeyeceği beklenebilir. Ne var ki, benzer bir tutumu İsrail de benimsemiş, İsrail'in uluslararası sistemde tanınmış bir devlet olduğunu ve uluslararası hukukla bağlı bulunduğunu gözardı etmiştir. Karşısındaki düşmanın terörist, direnişçi veya başka bir devlet olması bir devletin sahip olması gereken sorumlulukları azaltıcı unsurlar değildir. Ayrıca, her iki taraf da çatışma kurallarına herhangi bir gönderme yapmamışlardır. İsrail sivilleri hedeflemediğini ve amacının Hamas militanlarını imha etmek olduğunu ifade etmesine karşın, ortaya koyduğu eylemler bu ifadeyle çelişmiştir. Hamas da İsrail sivil yerleşim birimlerine roket fırlatarak çatışma kurallarını hiçe saymıştır. Buna karşın, tarafların sahip olduğu çatışma yetenekleri ve uluslararası sistemde işgal ettikleri konum gereği, üstün bir orduya sahip bir devlet olarak çatışma kurallarına daha fazla riayet etmesi gereken tarafın İsrail olduğu ön plana çıkmaktadır. Zaten kriz sırasında çatışma kurallarına riayetsizlik tarafların sahip olduğu yeteneklere paralel olarak dengesiz bir dağılım göstermiş ve İsrail'in neden olduğu yıkım Gazze'yi felaketin eşiğine getirmiştir.

3.3. Sadece Hamas'ın Kullandığı Kavramlar

Kriz sırasında Hamas'ın en çok başvurduğu, buna karşın İsrail'in yok saydığı en önemli kavramlar “işgal ve direniş”tir. Hamas'ın özellikle bu kavramlara başvurması doğaldır. Zira İsrail Filistin'de işgalci konumda bulunmakta, Hamas da elindeki imkanlarla bu işgale karşı silahlı direniş sergilemektedir. Dolayısıyla Hamas kendisini en haklı pozisyonda gösterebilecek kavramlara sarılmış ve yaptığı eylemleri bunlarla haklı kılmaya çalışmıştır. Buna karşın bu iki kavram İsrail'i haksız pozisyonda göstermeye yaradığından, kriz sırasında İsrail bunlara hiç değinmemiştir.

Sadece 2005 yılında Gazze işgaline son verildiği ifade edilmiş ve Hamas'ın bunu kötüye kullandığı ileri sürülmüştür (Bell, 2008). Oysa Gazze'nin 2005 sonrasında da İsrail işgali altında olduğu iddia edilebilir. Herhangi bir devletin başka bir ülkenin topraklarını istediği gibi kontrol etmesine veya zaman zaman bu topraklarda askeri operasyonlar düzenlemesine yerel halkın direniş göstermesi doğaldır. İsrail, bu iki olguyu yok sayarak uluslararası hukuk çerçevesinde bir taraftan işgalci konumu nedeniyle kendisinin yükleneceği diğer yandan ise Hamas'ın sahip olacağı hak ve yükümlülükleri görmezden gelme yolunu tercih etmiştir.

Sonuç olarak, Gazze'de ortaya çıkan ve insanlık vicdanını derinden yaralayan krizin sorumluluğunun daha fazla İsrail tarafında olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde İsrail "devlet" olmanın getirmiş olduğu bütün avantajları sorumsuz biçimde kullanmıştır. İsrail-Hamas çatışmasında gündeme gelen veya gelmeyen kavramlar elbette sadece bu çalışmada sözkonusu edilenlerle sınırlı değildir. Ancak, çalışmada kriz sırasında tarafların sıklıkla başvurduğu veya bilinçli olarak görmezden geldiği kavramlara değinilmiş olup, bunların incelenmesi neticesinde Gazze trajedisinde hangi tarafın daha fazla sorumluluk sahibi olduğunu anlamak mümkündür. Ayrıca, bir devlet olarak İsrail'in uluslararası toplum içerisinde kendisini yeterince savunmadığı da görülmüş ve eylemleri dünya kamuoyunda infiale neden olmuştur. Özellikle ABD tarafından şartsız desteklenen İsrail'in sorumsuzluğunun uluslararası hukuk çerçevesinde kısa vadede müeyyidelendirilmesi beklenmese de, neden olduğu yıkım ve trajedi nedeniyle insanlık vicdanında açtığı yaranın orta ve uzun vadede unutulmayacağı beklenebilir. Ayrıca, Hamas ve İsrail tarafından ortak kullanılan "nefs-i mudafaa, savaş, terör ve temsil" ile her iki tarafın da görmezden geldiği "devlet, çatışma kuralları" gibi kavramların üstlendiği işlevler dikkate alındığında, taraflar arasında müzakereler yoluyla bir sonuç elde edilmesinin zorluk derecesi görülebilmektedir. Herhangi bir uzlaşmaya varılmadığı sürece de, bir devlet olarak İsrail'in daha sorumlu davranması beklenen taraf olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Additional Protocol II (1977), Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, 8/6/1977, www2.ohchr.org/english/law/pdf/protocol2.pdf, Erişim Tarihi 6/1/2009. (Cenevre Sözleşmesi IV'e Ek Protokol II).
- Al-Jazeera (2009), "Mesha'al says we are working towards a political organization that represents all Palestinians", 29/1/2009, <http://www.aljazeera.info/News/2009/January/>, Erişim Tarihi 4/2/2009.
- Altıparmak, K. (2003), "Irak'tan Guantanamo'ya Savaş Esirleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 58, Sayı 2, 221-231.
- Aral, B. (1998), "Soğuk Savaş Sonrasında 'Siyasallaşan' Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, Sayı 1, 37-57.
- Aras, B. (1997), Filistin İsrail Barış Süreci ve Türkiye, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Ateş, D. (2008), "Terör ve Yapısal Gerçekçilik: Küresel Anarşide Aktörlük İddiasının Kuramsal Açıklaması", Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 1-23.
- Aydın, D. (2006), "Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 1-20.
- Bacık, G. (2003), "İsrail-Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem", Stradigma, Sayı 10, Kasım.
- Bell, A. (2008), "International Law and Gaza: The Assault on Israel's Right to Self-Defense", Jerusalem Center for Public Affairs Jerusalem Issue Brief, Volume 7, No. 29, 28/1/2008.
- Benvenisti, E. (1993), International Law of Occupation, Princeton, Princeton University Press.
- Bezci, B. (2006), "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkiyalar, Partizanlar ve Teröristler", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 99-110.
- Boyle, F. (2000), "The Al Aqsa Intifada and International Law", Speech, 30/11/2000, www.ratical.org/co-globalize/fab113000.pdf, Erişim Tarihi 3/2/2009.
- Bronner, E. (2009), "Outcry Erupts over Reports that Israel Used Phosphorus Arms on Gazans", New York Times, 21/1/2009,

- <http://www.nytimes.com/2009/01/22/world/middleeast/22phosphorus.html?fta=y>, Erişim Tarihi 4/2/2009.
- Bruce, R. (2007), “Of Walls and Bantustans: Apartheid by Any Other Name”, <http://www.counterpunch.org/stjohn02022007.html>, Erişim Tarihi 8/1/2009.
- Charter of the United Nations (1945), 26/6/1945, <http://www.un.org/aboutun/charter/>. (Birleşmiş Milletler Şartı).
- Davis, I. (2006), “The Transatlantic Dimension to the Conflict in Lebanon: What Happened to the Responsibility to Protect”, Basic Papers, No. 52, British American Security Information Council, August.
- Doebbler, C.F.J. (2007), “A Memorandum on the Crime of Genocide in Palestine”, <http://nordsud21.ch/Documents/Fondation%20NS/Publications/The+Crime+of+Genocide+in+Palestine.pdf>, Erişim Tarihi 11/1/2009.
- Finkelstein, N. (2009), “The Facts about Hamas and the War on Gaza”, 10/1/2009, <http://www.middle-east-online.com/English/?id=29692>, Erişim Tarihi 26/1/2009.
- Freedman, R.O. ed. (1998), The Middle East and the Peace Process: The Impact of the Oslo Accords, Gainesville, University Press of Florida.
- Geneva Convention IV (1949), Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12/8/1949, www.bitterlemons.org/docs/4th-geneva.pdf, Erişim Tarihi 6/1/2009. (Cenevre Sözleşmesi IV).
- Genocide Convention (1948), Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9/12/1948, www.todaie.gov.tr/ihadm/bm-ing/Genocide.pdf, Erişim Tarihi 6/1/2009. (Soykırım Sözleşmesi).
- Gisha (2008), Briefing, 31/1/2008, www.gisha.org, Erişim Tarihi 7/1/2009.
- Gresh, A. (2006), “Palestine Abandoned”, Le Monde Diplomatique, 3/1/2006, <http://mondediplo.com/2006/01/03palestine>, Erişim Tarihi 16/1/2009.
- Halatçı, Ü. (2006), “11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Operasyonu’nun Bir Değerlendirmesi”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 80-98.
- Haaretz Israel News (2008a), “Haniyeh: Hamas would accept state under 1967 borders”, 9/11/2008. <http://www.haaretz.com>, Erişim Tarihi 8/1/2009.

- Haaretz Israel News (2008b), “Barak: We'll use every resource to stop 'criminal' rocket fire from Gaza”, 29/11/2008, <http://www.haaretz.com/>, Erişim Tarihi 2/2/2009.
- Khalil, A. (2005), “Israel, Palestine and International Law”, *Miskolc Journal of International Law*, Volume 2, No. 3, 20-39.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1979), “Roma'daki Orta Doğu Kollokyumu 24-26 Eylül 1979”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 221-235.
- Mumcu, C. (2006), “Orta Doğu'da Siyasal Modernleşme Süreci ve Müzakere Kültürü”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, 221-231.
- Oslo Accords (2009), http://www.palestinefacts.org/pf_1991to_now_oslo_accords.php, Erişim Tarihi 3/2/2009.
- Perdue, W.D. (1989), *Terrorism and State: A Critique of Domination through Fear*, New York, Praeger.
- Pizzey, A. (2009), “Did Israel Use A Banned Weapon?”, 22/1/2009, <http://www.cbsnews.com/stories/2009/01/22/eveningnews/main4748346.shtml>, Erişim Tarihi 4/2/2009.
- Press TV (2009), “Israel Vows Another War on Gaza”, 1/2/2009, <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=84357§ionid=351020202>, Erişim Tarihi 3/2/2009.
- Program on Humanitarian Policy and Conflict Research (PHPCR) (2007), “From Legal Theory to Policy Tools: International Humanitarian Law and International Human Rights Law in the Occupied Palestinian Territory”, Policy Brief, Harvard University, May, www.hpcr.org, Erişim Tarihi 6/1/2009.
- Rapoport, D.C. (1977), “Politics of Atrocity”, İçinde: Y. Alexander ve S.M. Finger ed. *Terrorism: Interdisciplinary Perspectives*, New York, John Jay Press.
- Rome Statute (1998), Rome Statute of International Criminal Court, 17/7/1998, www.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/Rome_Statute_120704-EN.pdf, Erişim Tarihi 6/1/2009. (Roma Statüsü).
- Ross, C. (2006), *Before the Blaze the Spark: The Nature of Armed Resistance and Its Motivations in World War II*, M.A. Thesis, Washington State University Department of History, May.
- Schmid, A.P. (2004), “Frameworks for Conceptualizing Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, Volume 16, No. 2, 197-221.
- Shlaim, A. (2009), “How Israel brought Gaza to the brink of humanitarian catastrophe”, *The Guardian*, 7/1/2009.

- Syvko, L. (2007), "Law of Occupation", Kyiv Student Journal of International Law, No. 7.
- Taşdemir, F. (2006), "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Mudafaa Hakkı", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 5, 75-89.
- The Hague Regulations (1907), Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, 18/10/1907, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/385ec082b509e76c41256739003e636d/1d1726425f6955aee125641e0038bfd6>, Erişim Tarihi 6/1/2009. (Lahey Sözleşmesi IV'e Ek Düzenlemeler).
- The Observer (2009), " Hamas Fights to Rebuild Gaza in New Battle for Hearts and Minds", 25/1/2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/25/gaza-hamas>, Erişim Tarihi 2/2/2009.
- United Nations (2007), "Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories", No. A/61/500/Add.1, 8/6/2007.
- Uz, A. (2007), "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 3, Sayı 9, 60-81.
- Yapıcı, U. (2006), "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 21-40.